Lưng Trời và Đất

Mơ về một miền sáng tạo, những kẻ thực hành nghệ thuật Việt Nam thấy mình trong tứ thơ Trần Dần sáng tác ngay sau Đổi Mới về sự thiếu vắng một chân trời tự do và bay bổng:

"Tôi khóc những chân trời không có người bay
Lại khóc những người bay không có chân trời"

Từ năm 2010, *Những Chân trời có Người bay* được lấy làm tiêu đề cho chuỗi dự án nghệ thuật đa phương tiện của Nhà Sàn Collective thực hiện lần đầu tại Hà Nội và lần thứ hai vào năm 2012 tại London.

Lần này, lấy cảm hứng từ ý tưởng "viễn du" và "giới hạn", *Những Chân trời có Người bay 3* (gọi tắt là *Những Chân trời 3*) mở ra hai chiều thực hành: nghệ thuật thị giác và trao đổi học thuật. Về mặt thị giác, đây là dự án nghệ thuật lớn đầu tiên của Nhà Sàn Collective hiển thị các vấn đề xã hội dựa trên các nghiên cứu thực địa của nghệ sĩ. Về mặt học thuật, dự án mở ra những thảo luận công khai về các chủ đề được các nghệ sĩ cũng như học giả cùng quan tâm qua chuỗi hội thảo *Trao đổi Tri thức*.

Như vậy, nếu coi toàn bộ dự án là một thể thống nhất, *Những Chân trời 3* đã băng qua giới hạn tự thân với tư cách là một thực thể nghệ thuật để vươn tới những lãnh địa khác của khoa học xã hội. Không dừng lại ở đó, chuyển động của các nghệ sĩ tới các nhóm cư dân ở vùng miền khác nhau đã đưa *Những Chân trời 3* vượt qua các ranh giới văn hoá và địa lý, đồng thời, trong quá trình vận động tài chính, bản thân dự án đã hơn một lần dỡ bỏ các giới hạn của các hệ thống chính trị và tài chính để nhận diện mình. Nhìn ở góc độ này, nghệ thuật dường như không còn đường biên nữa.

Mở rộng biên độ tới các cộng đồng khác, *Trao đổi Tri thức* đã tạo ra một dạng thức trao đổi tương đối bình đẳng. Ở đó, khả năng tương tác giữa nghệ sĩ, học giả và khán giả được khuyến khích nhằm sản sinh những tri thức mới. Trong điều kiện xã hội kiểm soát và tự kiểm soát chặt chẽ, *Những Chân trời 3*, một thực thể cơ động, không bị tính pháp lý ràng buộc, sẵn sàng hạ cánh ở bất cứ không gian vật lý nào để triển khai ý đồ của mình đã đóng vai trò như một tổ chức giáo dục công, mở ra những chân trời tương đối tự do cho bất kỳ ai mong muốn được trao đổi và thảo luận cởi mở.

Triển khai trong bối cảnh giáo dục thiếu tính phương pháp luận cũng như trong một xã hội thiếu những thảo luận phê phán công khai, *Những Chân trời 3* là một thử nghiệm hợp tác giữa những nghệ sĩ địa phương sinh ra và lớn lên trong thời kỳ Đổi Mới với những giám tuyển trở về với nền tảng giáo dục phương Tây cho sáng tạo nghệ thuật. Sự kết hợp này không phải lúc nào cũng hứa hẹn những thành quả tốt đẹp, song, nó đủ sức tạo ra những ánh xạ lấp lánh giữa các cá nhân với các phông văn hoá khác nhau. Quá trình này dẫn tới một vài nhận thức mới, trong đó, tính nguyên bản của tác phẩm nghệ thuật không còn dừng lại ở phạm vi người sáng tạo – nghệ sĩ – mà mở rộng phạm vi tới giám tuyển, quản lý dự án, các cá nhân cũng như tổ chức ủng hộ tài chính và vật lực. Thiếu điều này, các tác phẩm nghệ thuật có lẽ sẽ chỉ dừng lại ở dạng phác thảo.

Tuy nhiên, nếu như sự ủng hộ đến từ mối quan hệ bạn bè không bao gồm việc kiểm soát về nội dung cũng như tài chính nhưng lại hạn chế ở mức độ tình nguyện và điều kiện cá nhân, thì những tổ chức chính trị, giáo dục chỉ có thể ủng hộ dự án với những chế tài nhất định. Cam kết thực hiện hợp tác với những điều kiện dựa trên giá trị nhân văn cùng cơ chế tài chính và pháp lý là không thể chối bỏ. Vì vậy, trên thực tế, những tổ chức này không những là đơn vị ủng hộ, mà còn là những đơn vị kiểm soát toàn bộ dự án từ cấp độ quốc tế đến quốc gia.

Trong khi mức độ ủng hộ - kiểm soát cấp quốc tế dưới dạng các quỹ văn hoá và giáo dục ràng buộc dự án với những giá trị dân chủ, tự do biểu hiện, hỗ trợ tiếng nói của những cộng đồng yếm thế v.v..., thì tình trạng ủng hộ - kiểm soát ở cấp quốc gia diễn ra dưới dạng tài trợ không gian nghệ thuật tư nhân và bán tư nhân đòi hỏi giấy phép như một minh chứng về tính hợp pháp. Đi kèm là các đơn vị quản lý văn hoá cấp phép triển lãm với điều kiện không xâm hại thuần phong mỹ tục và lợi ích quốc gia.

Khởi sự từ khát vọng vươn tới tự do, *Những Chân trời 3* không chỉ thử thách những hạn chế mang tính chế tài mà còn thử thách cả những giới hạn văn hoá cá nhân của nghệ sĩ trong phạm vi địa lý quen thuộc để băng qua các địa vực khác. Giới hạn địa lý vùng miền, quốc gia phần nào phai nhoà khi vấn đề thuộc địa, cư trú, căn tính và di dân mở ra trong các tác phẩm của dự án *Ngày qua Ngày* của Nguyễn Thị Thanh Mai, *Băng rừng* của Trương Công Tùng và *Chuyến đi cuối cùng* của Nguyễn Phương Linh. Trong các tác phẩm này, những bâng khuâng về đứt gãy văn hoá cũng như số phận con người trôi nổi giữa những đường biên quốc gia và pháp lý được đặt trong bối cảnh khủng hoảng di dân toàn cầu gây ra bởi chiến tranh, nghèo đói cùng với chủ nghĩa dân tuý đang dâng cao ở các châu lục khác.

Để hiển thị những vấn nạn này, *Những Chân trời 3* tìm được nơi neo đậu ở phạm vi giữa các quốc gia. Không gian liên quốc gia như Viện Goethe, Quỹ Trao đổi Văn hoá Nhật Bản trên lãnh thổ Việt Nam cũng như các không gian trưng bày tư nhân đã trở thành bến đỗ cho những tác phẩm như thế. Tuy nhiên, đường chân trời tự do mở ra đến đâu cho những sáng tạo nghệ thuật độc lập kiểu này trong hệ thống chính trị, định chế tài chính quốc gia và quốc tế cùng với chủ nghĩa tư bản mới phát triển hoang dại trong nước? Câu trả lời cho *Những Chân trời 3* nói riêng cũng như nghệ thuật đương đại Việt Nam nói chung vẫn nằm đâu đó giữa lưng chừng trời và đất.

Bùi Kim Đĩnh
Berlin, 29.01.2017

Vui lòng theo dõi trang mạng của chúng tôi http://swfp3.org/ và fb.com/SkylinesWithFlyingPeople3

để biết thêm về chuỗi HỘI THẢO và TRƯNG BÀY trong khuôn khổ NHỮNG CHÂN TRỜI CÓ NGƯỜI BAY 3